

Structurele kenmerken van pleeggezinnen en het functioneren van pleegkinderen: een verkennend onderzoek

Frank Van Holen & Bieke Vlamincx¹

[S A M E N V A T T I N G] In 27 pleegzorgsituaties wordt gepolst naar de beleving van de gezinssituatie aan de hand van individuele afnamen van de Gezinsysteemtest bij pleegkinderen en -ouders en de Child Behavior Checklist bij pleegouders.

De beleving van de pleegkinderen met betrekking tot de onderzochte gezinskenmerken cohesie en hiërarchie stemt vrij goed overeen met de beleving van de pleegouders. De betrokkenen beschrijven vooral evenwichtige gezinsstructuren en lijken het niet enkel eens te zijn over het goed functioneren van hun gezin, hun weergave van de ideale situatie verschilt nauwelijks van de huidige situatie. Dit kan erop wijzen dat zowel de pleegouders als de pleegkinderen tevreden zijn over hun huidige gezinssituatie. Dit ondanks het feit dat pleegouders meer gedrags- en emotionele problemen ervaren dan ouders in gewone opvoedingssituaties. De door pleegouders ervaren gedrags- en emotionele problemen bij hun pleegkind staan niet los van de onderzochte structurele gezinskenmerken.

Inleiding

Op pleegzorggebied bestaat er voornamelijk in het buitenland een rijke onderzoekstraditie. Bastiaensen (2001) stelt dat onderzoek zich vooral heeft geconcentreerd op het plaatsingsgebeuren en factoren die een invloed

hierop uitoefenen. Ze stelt dat onderzoek dat zich richt op de ervaringen van en de interactie tussen betrokkenen in het pleegzorgproces gering is. Deze studie poogt hieraan een bescheiden bijdrage te leveren door elementen te isoleren en te onderzoeken met betrekking tot de wijze waarop zowel pleegouders als pleegkinderen hun gezinssituatie beleven. Dat de komst van een pleegkind in een gezin heel wat veranderingen met zich meebrengt, is niet nieuw. Hoewel een gezin beschikt over een groot vermogen om zich aan te passen en te veranderen en toch de continuïteit te handhaven, heeft de plaatsing van een pleegkind in een gezin een hergroepering en verschuiving van de gezinsleden ten aanzien van hun relatiepatronen tot gevolg (Minuchin & Fishman, 1983). Door het plaatsingsgebeuren kan er een verandering worden teweeggebracht in grenzen, structuur, doelen, processen, rollen of taken van een (gezins)systeem (McCubbin, Cauble & Patterson, 1982), oude coalities kunnen verbroken worden en er kunnen zich nieuwe ontwikkelen, afhankelijk van de leeftijd van het kind kan er een nieuw hiërarchiepatroon in het gezin ontstaan (Van der Stoep, 1991). In dit onderzoek richten we ons op de gezinsstructuur en meer bepaald op de wijze waarop zowel pleegouders als pleegkinderen bepaalde structurele gezinskenmerken ervaren. De dimensies 'cohesie' en 'hiërarchie' worden als onderzoeksvariabelen geselecteerd.

teerd. Deze worden momenteel door onderzoekers en therapeuten van verschillende stromingen als twee centrale dimensies erkend (Gehring, Debry & Smith, 2001). Cohesie verwijst in ons onderzoek naar de emotionele band tussen gezinsleden, hiërarchie naar de macht en invloed die elk lid in het gezin heeft. Pleeggezinnen zien zich voor een hele opdracht geplaatst, temeer daar pleegkinderen vaak gedrags- en emotionele problemen vertonen (Clark et al., 1994; Hochstadt, Jaudes, Zimo & Schachter, 1987; McIntyre & Keesler, 1986). Niet alleen is de plaatsing zelf voor het kind vaak een traumatische ervaring (Van der Stoel, 1991), probleemgedrag kan, naast reactie op het plaatsingsgebeuren, ook ontstaan zijn als een noodzakelijke manier om te overleven in de thuissituatie (Van der Stoel, 1991). Bij plaatsing in een pleeggezin is een dergelijk gedrag niet langer gepast, maar pleegkinderen weten niet hoe ze zich in deze nieuwe gezinssituatie dienen te gedragen (Weterings, 1984; Weterings, 1998). Als ze bovendien geen duidelijkheid krijgen over het doel en de duur van de plaatsing, kan hun ontwikkeling stagneren en kunnen deze gedragspatronen behouden blijven (Singer, 1998). In het onderhavige onderzoek beschouwen we het voorkomen van gedrags- en/of emotionele problemen bij pleegkinderen als een indicatie voor hun functioneren. Daarnaast vormt het ook een indicatie voor de zwaarte van de opdracht waarvoor pleegouders zich geplaatst zien (Bastiaensen, 2001).

Onderzoek

We zullen in deze verkennende studie eerst ingaan op de gedrags- en/of emotionele problemen van de pleegkinderen, vervolgens op de beleving van de gezinssituatie door de betrokkenen om ten slotte het verband tussen beide te onderzoeken. Onze bevindingen worden getoetst aan bestaand onderzoek.

Gedrags- en/of emotionele problemen

Onderzoekers zijn het erover eens dat gedrags- en emotionele problemen bij pleegkin-

deren in hogere mate voorkomen dan bij kinderen die opgroeien in hun natuurlijk milieu (Clark et al., 1994; Hochstadt, Jaudes, Zimo & Schachter, 1987; McIntyre & Keesler, 1986). Achenbach (1991) deed een onderzoek aan de hand van de Child Behavior Checklist (CBCL) en stelde vast dat 20 tot 40% van de pleegkinderen tussen twee en achttien jaar in het klinische gebied scoorde op de totale probleemschaal. Dit cijfer ligt twee tot vier keer hoger dan wat normaal verwacht wordt (Armsden, Pecora, Payne & Szatkiewicz, 2000). In onderzoek van Leslie et al. (2000) scoorde ongeveer de helft van de pleegkinderen in het klinische (grens)gebied op de totale probleemschaal van de CBCL. Onderzoek bij Vlaamse pleegkinderen wees uit dat 40% ernstige emotionele en gedragsproblemen vertoonde (Hellinckx, Grietens & Geeraert, 2001). Bij vergelijking van het voorkomen van gedrags- en emotionele problemen bij pleegkinderen en bij kinderen die in een residentiële instelling verblijven, stellen we vast dat laatstgenoemden nog meer problemen vertonen (Armsden et al., 2000; Scholte, 1997; Hellinckx, Grietens & Geeraert, 2001). Het is belangrijk om hierbij voor ogen te houden dat lang niet alle pleegkinderen gedrags- en emotionele problemen vertonen; heel wat pleegkinderen blijken goed te functioneren in hun pleeggezin (Tausig, 2002; Van der Stoel, 1991).

Op basis van het voorgaande onderzoek verwachten we dat pleegouders meer gedrags- en/of emotionele problemen ervaren bij hun pleegkinderen dan ouders in gewone opvoedingssituaties bij hun kinderen ervaren.

Beleving van de gezinssituatie

Vuchinich, Ozretich, Pratt en Kneedler (2002) observeerden de communicatie tijdens een conflictbespreking bij pleeggezinnen en natuurlijke gezinnen. Zij constateren dat de verhouding tussen positieve en negatieve communicatie in pleeggezinnen overeenstemt met wat zij laag-risicogezinnen noemen. Dit zijn gezinnen waar de ouders op basis van de Child Behavior Checklist (Achenbach, 1991) bij hun kinderen weinig tot geen gedrags- en emotionele problemen ervaren. Berrick (1997) stelt

aan de hand van een gestandaardiseerde vragenlijst (Index of Family Relations) afgenomen bij pleegouders bijna uitsluitend positieve, liefhebbende relaties vast. Johnson, Yoken en Voss (1996) en ook Wilson en Conroy (1999) vinden in hun respectievelijke onderzoeken dat pleegkinderen in het algemeen genomen een positief beeld van zichzelf en hun leefsituatie hebben en tevreden zijn. Gardner (1996) deed aan de hand van de Kvebaek Family Sculpture Technique (Cromwell, Fournier & Kvebaek, 1980) een onderzoek naar de manier waarop pleegkinderen zich verhouden tegenover hun pleegouders in vergelijking met kinderen uit intacte gezinnen. Bourgeois (2001) deed een vergelijkbaar onderzoek bij vijftien Vlaamse pleeg- en controlegezinnen met behulp van de Gezin Systeem Test (GEST, Gehring, 1993). Beide onderzoekers concluderen dat pleegkinderen in het algemeen genomen hun pleeggezin op een gelijkaardige manier voorstellen als kinderen uit intacte gezinnen hun gezin voorstellen. Maar liefst 70% van de door Gardner onderzochte pleegkinderen voelt zich sterker verbonden met hun pleegouders dan met hun ouders. Volwassenen die als kind in een pleeggezin geplaatst waren, stelden meestal hun pleeggezin als hun familie voor, terwijl voor volwassenen met een instellingsverleden het biologische gezin van groter belang bleef (Gardner, 1998). Uitgaande van de selectie en grootte van de steekproef manen beide onderzoekers aan tot voorzichtigheid bij interpretatie van de resultaten.

Naast toetsing van de beleving van de gezinssituatie door pleegkinderen aan de beleving door pleegouders, verwachten we op basis van het beschreven onderzoek dat de pleegkinderen zich verbonden voelen met hun pleeggezin. Rekening houdend met het door ons gebruikte onderzoeksinstrument verwachten we dan ook dat pleegkinderen vooral evenwichtige gezinssituaties weergeven en slechts beperkte verschillen aanduiden tussen de beleving van hun huidige gezinssituatie en de voor hen ideale gezinssituatie.

Verband gezinskenmerken – gedrags-en/of emotionele problemen

Het individueel functioneren van gezinsleden en gezinskenmerken staan niet los van elkaar:

hierover bestaan verschillende theoretische modellen (Beavers & Voeller, 1983; Miller, Ryan, Keitner, Bishop & Epstein, 2000; Olson, 1986). Minuchin (1974) spreekt over een curvilineair verband tussen de structurele gezinskenmerken 'cohesie' en 'hiërarchie' en het individueel functioneren van de gezinsleden.

Wat cohesie betreft, zien anderen eerder een lineair verband met het individueel functioneren van de gezinsleden: hoe cohesiever de gezinsrelaties, hoe beter de gezinsleden zich voelen (Green et al., 1991; Gehring & Marti, 1993). Hierbij wordt cohesie, zoals ook in ons onderzoek, meestal gedefinieerd als de emotionele band die bestaat tussen de gezinsleden (Green et al., 1991; Gehring & Marti, 2001). Over het verband tussen hiërarchie en het individueel functioneren bestaat meer onduidelijkheid. Dit zou vooral te wijten zijn aan het gebrek aan een eenduidige operationele definitie van hiërarchie (Debry, Smith & Gehring, 2001; Gehring, 1993). Hiërarchie kan verwijzen naar autoriteit (Minuchin, 1974), dominantie, beslissingsrecht of naar de hoeveelheid invloed die het ene gezinslid uitoefent op het andere (Gehring & Marti, 2001). In ons onderzoek verwijst hiërarchie naar de macht en invloed die elk lid in het gezin heeft. Nichols (1984) stelt met betrekking tot de gehele gezinssituatie dat gedrags- en emotionele problemen vaak in verband staan met een onevenwichtige gezinsstructuur.

Op basis van het bovenstaande onderzoek verwachten we verbanden te vinden tussen de emotionele en gedragsproblemen zoals aangeduid door de pleegouders en hun beleving van de gezinssituatie.

Onderzoeksinstrumenten

Gezin Systeem Test (GEST)

Deze test is ontwikkeld vanuit een structureel gezinstheoretische basis (Minuchin, 1974). Met behulp van houten popjes, hoogteblokken van verschillende hoogte en een ondergrond van negen bij negen velden waarop deze figuren door het subject worden geplaatst, worden onder meer cohesie en hiërarchie

chie in het gezin weergegeven (Gehring & Marti, 2001).

Gehring (1993) bespreekt in de handleiding van de GEST twee manieren om de hoofdvariabelen cohesie en hiërarchie te operationaliseren:

- een zuiver rekenkundige analyse (Gehring, 1993, p. 34) waarbij een cohesiescore wordt berekend door, met behulp van de formule van Pythagoras, de dyade-afstand tussen elk paar popjes op het bord te berekenen. Het gemiddelde van de dyade-afstanden van de gezinsleden wordt als maat voor cohesie van het gezin als geheel genomen. De hiërarchiescore wordt berekend als het hoogteverschil in een dyade op basis van het aantal en de hoogte van de voetstukjes om de popjes te verhogen;
- afhankelijk van de afstanden van de popjes ten opzichte van elkaar en de gebruikte hoogteblokken wordt er onderscheiden tussen laag-, middel- en hoog-cohesieve alsook -hiërarchische relaties.

Uit onderzoek bij klinische en niet-klinische gezinnen blijkt de GEST tot betrouwbare en valide resultaten te leiden die corresponderen met de structurele gezinstheorie (Debry, 2001; Feldman, Wentzel & Gehring, 1989; Gehring & Marti, 1993).

De GEST wordt individueel afgenomen bij de pleegouders en het pleegkind. Er wordt telkens gevraagd om een typerende, ideale en conflictrepresentatie van het gezin voor te stellen.

Child Behavior Checklist (CBCL 4/18)

De CBCL wordt afgenomen van beide pleegouders en geeft ons vanuit het ouderlijk oogpunt een beeld van het gedrag van het pleegkind in de voorbije zes maanden. De CBCL bestaat uit twintig competentie-items en 120 items die vragen naar gedrags- en emotionele problemen. Op beide delen wordt een totaal-score berekend. Op het tweede deel wordt, naast de scores op acht syndroomschalen, een score berekend op de twee bredebandsyndromen 'internaliseren' en 'externaliseren'. Uit heel wat onderzoek blijkt dat de CBCL over goede psychometrische eigenschappen beschikt (Achenbach, Verhulst, Baron & Alt-

haus, 1987; Boyle & Jones, 1985; Hellinckx, De Munter & Grietens, 1991; Hellinckx & Grietens, 1994; Reitman, Hummel, Franz & Gross, 1998; Verhulst, Achenbach, Althaus & Akkerhuis, 1988; Verhulst, van der Ende & Koot, 1996).

Steekproef

Vier diensten voor pleegzorg werden aangeschreven en verleenden hun medewerking aan het onderzoek. Uitgaande van het gehanteerde testmateriaal werd de minimumleeftijd van de pleegkinderen voor deelname aan het onderzoek vastgelegd op 6 jaar. Aangezien de pleegkinderen bevroegd worden omtrent het gezinsfunctioneren en ze hierop enig zicht moeten hebben ontwikkeld, werd als bijkomend criterium een plaatsingsduur van minimum 6 maanden vooropgesteld. In totaal verleenden 27 pleeggezinnen hun medewerking aan het onderzoek.

Qua gezinsgrootte betreft het een erg heterogene populatie van twee tot tien gezinsleden (twee pleeggezinnen bestaan uit 2 leden, acht gezinnen uit 3 leden, zes gezinnen uit 4, vier gezinnen uit 5, één uit 6, twee uit 7, drie uit 8 en ten slotte één gezin uit 10 leden).

Wat de pleegkinderen betreft, zijn er twaalf meisjes en vijftien jongens. De leeftijd van de meisjes varieert tussen 8 en 17 jaar ($M = 14.00$; $SD = 2.95$), van de jongens tussen 7 en 17 jaar ($M = 11.47$; $SD = 3.09$).

Zeventien pleegkinderen wonen in een bestandsgezin (een door de dienst voor pleegzorg geselecteerd gezin, dat bij aanvang van de plaatsing geen band heeft met het pleegkind), acht kinderen zijn geplaatst bij familie en twee kinderen zijn geplaatst in een gezin dat deel uitmaakt van hun sociaal netwerk.

De duur van de plaatsingen varieert van 7 tot maximaal 181 maanden of vijftien jaar en één maand: vier pleegkinderen verblijven tussen een half jaar en een jaar in het pleeggezin (14,8%), zes tussen één jaar en twee jaar (22,2%), vijf tussen twee jaar en vijf jaar (18,5%) en twaalf verblijven langer dan vijf jaar in hun pleeggezin (44,4%).

In acht pleeggezinnen hebben we te maken met alleenstaande pleegmoeders.

Resultaten

Gedrags- en/of emotionele problemen

De CBCL werd zowel door de pleegmoeders als door de pleegvaders ingevuld. De verschillen tussen hun respectievelijke resultaten zijn niet significant, noch voor wat de totaalscore betreft, noch voor wat de bredebandsyndromen externaliseren en internaliseren betreft (t-test, respectievelijk $p = .09$; $p = .36$; $p = .67$).

Uitgaande van het beperkte aantal pleegvaders (18) dat aan het onderzoek deelnam, werken we verder met de scores van de pleegmoeders. In tabel 1 worden de pleegkinderen op basis van de T-scores van de pleegmoeders ingedeeld in een normaal gebied, een klinisch grensgebied en een klinisch gebied.

De gemiddelden van de T-scores bevinden zich in het normale gebied bij vergelijking met de cut-offscores die in de handleiding vermeld worden (Verhulst, van der Ende & Koot, 1996).

Respectievelijk 11,5%, 19,2% en 11,5% van de T-scores op internaliseren, externaliseren en de totale score bevinden zich in het klinisch grensgebied; respectievelijk 15,4%, 30,8% en 42,3% in het klinisch gebied.

Beleving van de gezinssituatie

De beleving van de gezinsrelaties uitgaande van de GEST-afnames vormt, uitgaande van voorgaand onderzoek, een indicatie voor het welbevinden dat de betrokkenen in hun leef-situatie ervaren. In eerdere studies werden

Tabel 1

Gemiddelde, standaarddeviatie en het percentage pleegkinderen dat op basis van de T-scores (internaliseren, externaliseren en totale probleemscore) in het normaal gebied, het klinisch grensgebied of het klinisch gebied valt.

	Internaliseren	Externaliseren	Totale probleemscore
M	55.27	57.96	58.85
SD	9.24	13.14	12.05
Categorie			
Normaal ($T < 60$)	73,1%	50,0%	46,2%
Klinisch grensgebied ($59 < T < 64$)	11,5%	19,2%	11,5%
Klinisch gebied ($T > 63$)	15,4%	30,8%	42,3%

M: gemiddelde, SD: standaarddeviatie.

Tabel 2

Frequentie en percentage van pleegkinderen, pleegmoeders en pleegvaders voor cohesie en hiërarchie in de typerende representatie van het gezinssysteem.

	Pleegkind		Pleegmoeder		Pleegvader	
	N	%	N	%	N	%
Cohesie						
Laag	8	30,8	7	26,9	5	27,8
Midden	6	23,1	7	26,9	4	22,2
Hoog	12	46,2	12	46,2	9	50,0
Hiërarchie						
Laag	5	19,2	6	23,1	6	33,3
Midden	16	61,5	16	61,5	11	61,1
Hoog	5	19,2	4	15,4	1	15,6

duidelijke verbanden gevonden tussen de typerende representaties van proefpersonen en hun gerapporteerde psychosociaal welzijn. De representaties van cohesieve en gematigd hiërarchische structuren correleerden met positieve antwoorden met betrekking tot individueel en familiair welzijn. Bij proefpersonen die over psychische problemen klaagden, was er onder meer vaker sprake van lage cohesie en extreme hiërarchiewaarden (Gehring, 1993, p. 52). Verschillende andere studies tonen aan dat klinische proefpersonen vaker een lage gezinscohesie uitbeelden en een laag of extreem hoog hiërarchisch relatiepatroon weergeven (Gehring, 1993, p. 42 en p. 53).

Uit tabel 2 leiden we af dat de pleegkinderen uit onze steekproef in de beschrijving van de huidige gezinsituatie (typerende representatie) voornamelijk middel- of hoogcohesieve gezinsrelaties (69,3%) en middelhiërarchische gezinsrelaties (61,5%) beschrijven. In dit verband kunnen we spreken over evenwichtige gezinsstructuren (Gehring, 1993). Hetzelfde geldt overigens voor beide pleegouders.

Naast de bovenstaande beschrijving van de representaties van cohesieve en hiërarchische structuren worden ook intra-subjecteffecten en intra-gezinseffecten onderzocht. Een vergelijking van de representaties per betrokkene (intra-subjecteffect) geeft ons een bijkomend idee over het welzijn dat door de pleegkinderen wordt ervaren. Een vergelijking van de representaties van de betrokkenen met elkaar (intra-gezinseffect) geeft ons een idee over de eensgezindheid tussen de betrokkenen met betrekking tot het gezinsfunctioneren.

We voeren hiervoor een multivariate variantieanalyse (MANOVA) uit. Dit is in feite een ANOVA, maar met verschillende afhankelijke variabelen. In plaats van een univariate F wordt een multivariate F berekend – wij gebruiken de Wilks' Lambda – op basis van de vergelijking van een Error variance/covariance-matrix en een Effect variance/covariance-matrix (Tabachnick & Fidell, 1996; Everitt & Dunn, 1991). Deze toetsing wordt ook vaak gebruikt om binnen-subjecteffecten te bereke-

nen (Milliken & Johnson, 1984). De herhaalde metingen (typerende, ideale en conflictrepresentatie) worden in dat geval als afzonderlijke afhankelijke variabelen ingebracht. Teneinde de dimensies cohesie en hiërarchie als continue variabelen te kunnen hanteren, wordt de zuiver rekenkundige analyse als scoringsmethode voor de GEST gebruikt.

– *Intra-subjecteffecten*: de typerende, ideale en conflictrepresentatie worden per betrokkene met elkaar vergeleken voor wat de dimensies cohesie en hiërarchie betreft. Met betrekking tot cohesie worden tussen de typerende en ideale representatie nauwelijks verschillen vastgesteld en dit zowel bij de pleegouders als bij de pleegkinderen. De gemiddelde cohesie in de conflictrepresentatie daarentegen ligt zowel bij de pleegouders als bij de pleegkinderen lager, maar enkel bij de pleegvaders is de daling van de cohesie in de conflictrepresentatie significant [Wilks' Lambda = .623; $F(2,15) = 4.53, p = .029$].

Met betrekking tot hiërarchie wordt geen enkel significant verschil vastgesteld tussen de verschillende representaties van de onderzoekssubjecten.

– *Intra-gezinseffecten*: voor de structurele kenmerken worden alle dyades (vanuit het perspectief van zowel de pleegmoeders, pleegvaders als pleegkinderen) in de drie representaties met elkaar vergeleken.

Noch voor de dimensie cohesie, noch voor de dimensie hiërarchie wordt er enig significant verschil vastgesteld: de representaties van de pleegmoeders, de pleegvaders en de pleegkinderen verschillen dus niet significant van elkaar wat cohesie en hiërarchie betreft.

Verband gezinskenmerken – gedrags- en/of emotionele problemen

Omwille van de steekproefgrootte (zie eerder) beperken we ons ook in dit onderdeel tot de gedrags- en/of emotionele problemen zoals aangegeven door de pleegmoeders en hun huidige beleving van de gezinsituatie. Voor scoring van de GEST hebben we gebruikgemaakt van de tweede methode, die onderscheid maakt tussen laag-, middel- en hoog-

cohesieve alsook -hiërarchische relaties. Dit heeft als belangrijk voordeel dat door samenvoeging van de dimensies cohesie en hiërarchie ook een beschrijving van de relatiestructuurtypen mogelijk wordt gemaakt: gezinsstructuren worden hierdoor in drie hoofdgroepen van patronen geïnclassificeerd die als 'evenwichtig', 'labiel' en 'onevenwichtig' worden aangeduid (Gehring, 1993, p. 27-28). Naast beoordeling van de afzonderlijke dimensies wordt hierdoor ook het Gestalt-aspect in de beoordeling meegenomen. In een onevenwichtige structuur hebben beide dimensies extreme waarden (hoge of lage cohesie en hiërarchie).

Met behulp van t-tests werden de T-scores van pleegmoeders uit een onevenwichtige gezinsstructuur vergeleken met de T-scores van moeders die een evenwichtige of labiele gezinsstructuur beschrijven. Analooch werden de T-scores van de pleegmoeders die een extreme waarde aanduiden op de dimensies cohesie en hiërarchie vergeleken met de T-scores van moeders die hun gezin respectievelijk als middel-cohesief of middel-hiërarchisch beschrijven. In tabel 3 worden de gemiddelden en de significantieniveaus van deze t-tests weergegeven.

De gemiddelde T-scores liggen hoger bij pleegmoeders die extreme waarden aanduiden op de dimensie cohesie, maar dit verschil is enkel bij internaliseren significant. Ook bij de dimensie hiërarchie liggen de gemiddelde scores hoger in de groep waar extreme waarden worden aangeduid. Zowel voor

de totale probleemscore als voor internaliseren is dit significant.

Bij pleegmoeders van wie de gezinssituatie als onevenwichtig wordt geïnclassificeerd, liggen zowel de totale probleemscore als de scores op internaliseren en externaliseren significant hoger dan bij pleegmoeders uit evenwichtige of labiele gezinssituaties.

Discussie en besluit

Uitgaande van de beperkte steekproef van 27 pleeggezinnen is de nodige voorzichtigheid geboden bij het interpreteren van de onderzoeksresultaten. Niettemin zijn we van mening dat uit dit onderzoek interessante indicaties kunnen worden afgeleid, niet enkel met betrekking tot gedrags- en emotionele problemen van pleegkinderen en met betrekking tot de visie van de gezinsleden op bepaalde gezinskenmerken van pleeggezinnen, maar ook met betrekking tot mogelijke verbanden tussen beide.

Met betrekking tot de gedrags- en emotionele problemen liggen de gemiddelde T-scores (totale, internaliseren en externaliseren) buiten het klinische gebied, maar toch merkbaar hoger dan de gemiddelden verkregen bij de algemene populatie van kinderen (Armsden, Pecora, Payne & Szatkiewicz, 2000; Helinckx, De Munter & Grietens, 1991). Het aantal pleegkinderen dat in het klinische gebied valt (15,48% bij internaliseren, 30,8% bij

Tabel 3

Gemiddelde T-scores van pleegmoeders in relatie met de totale gezinsstructuur en de dimensies cohesie en hiërarchie.

	Cohesie	Hiërarchie	Gezinsstructuur
T-score internaliseren	middel: M = 49,00 laag-hoog: M = 57,58 p = .033	middel: M = 52,56 laag-hoog: M = 59,60 p = .050	onevenwichtig: M = 63,75 evenwichtig-labiel: M = 51,50 p = .001
T-score externaliseren	middel: M = 51,71 laag-hoog: M = 60,26 p = .144	middel: M = 54,38 laag-hoog: M = 63,70 p = .078	onevenwichtig: M = 67,13 evenwichtig-labiel: M = 53,89 p = .014
T-score totaal	middel: M = 52,57 laag-hoog: M = 61,16 p = .108	middel: M = 54,94 laag-hoog: M = 65,10 p = .033	onevenwichtig: M = 69,00 evenwichtig-labiel: M = 54,33 p = .002

externaliseren en 42,3% bij de totale probleemscore), stemt vrij goed overeen met resultaten uit ander onderzoek (Armsden et al., 2000; Clark et al., 1994; Evans et al., 1994; Hellinckx, Grietens & Geeraert, 2001; McIntyre & Keesler, 1986) en bevestigt dat heel wat pleegkinderen gedrags- en emotionele problemen vertonen. Hierbij worden, eveneens vergelijkbaar met andere studies (Armsden et al., 2000; Hellinckx et al., 2001), meer externaliserende dan internaliserende problemen vastgesteld. Deze gegevens vormen eens te meer een belangrijke indicatie voor de niet te onderschatten zwaarte van de problematiek waarvoor pleegouders en hun gezinnen zich geplaatst zien.

Ondanks de in het algemeen genomen ernstige gedrags- en/of emotionele problematiek omtrent houden we met betrekking tot het gezinsfunctioneren vooral dat zowel beide pleegouders als de pleegkinderen in hun beschrijving van de momentane situatie voornamelijk middel- of hoogcohesieve en middelhiërarchische gezinsrelaties voorstellen. In dit verband spreekt Gehring (1993) over een evenwichtige gezinsstructuur. Zowel de pleegouders als de pleegkinderen hebben grotendeels een positief beeld over hun gezinssituatie. Dit stemt overeen met de resultaten uit het onderzoek van Bourgeois (2001). Hoewel pleegzorg beschouwd kan worden als een van de moeilijkste vormen van hulpverlening (Bakhuizen et al., 1998) en de komst van een pleegkind onder meer structurele aanpassingen vraagt, slagen pleeggezinnen er kennelijk in om een gezonde stabiliteit te behouden. Hierbij dient wel aangestipt dat we in ons onderzoek enkel met langdurige pleegplaatsingen hebben gewerkt; de kortste verblijfsduur was zeven maanden. Het is niet ondenkbaar dat pleegplaatsingen in gezinnen met een onevenwichtige structuur of gezinnen die over onvoldoende flexibiliteit beschikken om zich aan de veranderde situatie aan te passen, voortijdig afbreken en reeds zijn uitgeselecteerd. Longitudinaal onderzoek startend bij de aanvang van de pleegplaatsing dringt zich op om deze hypothese te onderzoeken.

Voorts worden er weinig verschillen vastgesteld in de representaties van pleegmoeders, pleegvaders en pleegkinderen. De beleving van de pleegkinderen stemt met betrekking tot de

onderzochte gezinskenmerken vrij goed overeen met de beleving van de pleegouders. Ze lijken het niet enkel eens te zijn over het goed functioneren van hun gezin, hun weergave van de ideale situatie verschilt nauwelijks van hun weergave van de huidige situatie. Dit kan erop wijzen dat zowel de pleegouders als de pleegkinderen tevreden zijn over hun huidige gezinssituatie. Normaal gezien wordt een toename van de cohesie vastgesteld bij de overgang van de typerende naar de ideale representatie (Feldman & Gehring, 1988), hoewel zowel Gardner (1996) als Bourgeois (2001) bij pleegkinderen eerder een daling van de cohesie opmerkt. Wij vinden geen significant verschil, noch in de voorstelling van de kinderen, noch in die van de pleegouders. Er worden evenmin significante verschillen vastgesteld in hiërarchie tussen beide representaties.

Bij de overgang van de typerende naar de conflictrepresentatie wordt zowel bij pleegmoeders, pleegvaders als pleegkinderen een daling van de cohesie vastgesteld, maar enkel bij de pleegvaders is dit verschil significant. Ook in onderzoek met natuurlijke gezinnen wordt een daling van de cohesie opgemerkt bij de conflictrepresentatie (Gehring et al., 1990).

Het veronderstelde systeemtheoretische verband tussen de structurele gezinskenmerken en het individueel functioneren van kinderen wordt in onze steekproef bevestigd. De door pleegmoeders beschreven gedrags- en emotionele problematiek van de pleegkinderen staat significant in verband met hun beleving van de gezinssituatie. Dit verband is duidelijker voor een beschrijving van de gehele gezinssituatie dan voor de onderscheiden structurele gezinskenmerken cohesie en hiërarchie afzonderlijk. Dit doet vermoeden dat, naast onderzoek van geïsoleerde gezinskenmerken, ook een globale benadering van het gezinssysteem erg belangrijk blijft. Dat gedrags- en emotionele problemen vaak in verband staan met een onevenwichtige gezinsstructuur (Nichols, 1984), wordt hier bevestigd. Pleegmoeders wiens gezinssituatie als onevenwichtig wordt geclassificeerd, geven significant meer internaliserende, externaliserende en totale gedrags- en emotionele problematiek bij hun pleegkinderen aan. Ook met betrekking tot de structurele gezinsken-

merken cohesie en hiërarchie worden verbanden gevonden, zij het minder uitgesproken. De resultaten doen een curvilineair verband vermoeden. Pleegmoeders die extreme waarden aanduiden op de dimensie cohesie, duiden een significant hogere internaliserende problematiek aan; pleegmoeders die extreme waarden aanduiden op de dimensie hiërarchie, duiden een significant hogere internaliserende en totale gedrags- en/of emotionele problematiek aan.

Gelet op het bescheiden onderzoeksopzet en de beperkte steekproef leiden we uit deze resultaten geen rechtstreekse conclusies af met betrekking tot de hulpverleningspraktijk. De resultaten zijn vooral als voorbereidend, richtinggevend te beschouwen voor toekomstig onderzoek. Zo is het, uitgaande van onze bevindingen, de moeite waard om het verband tussen structurele gezinskenmerken en het individueel functioneren van de gezinsleden meer diepgaand te onderzoeken. We zouden ervoor opteren om naast cohesie en hiërarchie ook andere belangrijke gezinskenmerken (bv. flexibiliteit, gezinsgrenzen, generatiegrenzen) en mogelijke beïnvloedende factoren (bv. sociaal-economische status, duur van de plaatsing, aantal plaatsingen, contacten met ouders) in het onderzoek te betrekken. Dit zou ons informatie kunnen opleveren die van belang is om tot een verbeterde selectie van kandidaat-pleeggezinnen en/of matching tussen pleegkind en pleeggezin te komen. We hebben het individueel functioneren van het pleegkind gereduceerd tot een weergave van gedrags- en emotionele problemen door hun pleegouders. De resultaten zijn bemoedigend, maar er kunnen uiteraard geen definitieve uitspraken gedaan worden op basis van één enkele vragenlijst (Hellinckx, De Munter & Grietens, 1991). In toekomstig onderzoek zou het individueel functioneren beoordeeld moeten kunnen worden aan de hand van verschillende methodes en door meerdere beoordelaars (multitrait-multimethod-onderzoek).

[N O O T]

1. Frank Van Holen is licentiaat klinische psychologie, psychotherapeut systeem- en fami-

lietherapie, diensthoofd van de dienst voor pleegzorg Opvang vzw afdeling Brabant-Limburg.

Bieke Vlaminck is licentiaat klinische psychologie.

Correspondentieadres: Opvang vzw – afdeling Brabant-Limburg, Jetse Steenweg 603, 1090 Brussel. Tel. 02/428 80 09, fax 02/428 85 00, e-mail: brabant@opvang.be.

[L I T E R A T U U R]

- Achenbach, T.M. (1991). *Manual for the Child Behavior Checklist/4-18 and 1991 profile*. Burlington: University of Vermont Department of Psychiatry.
- Achenbach, T.M., Verhulst, F.C., Baron, G.D., & Althaus, M. (1987). A comparison of syndromes derived from the Child Behavior Checklist for American and Dutch boys aged 6-11 and 12-16. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 28, 437-453.
- Armsden, G., Pecora, P.J., Payne, V.H., & Szatkiewicz, J.P. (2000). Children placed in long-term foster care: An intake profile using the child behavior checklist/4-18. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 8, 49-64.
- Bakhuizen, N.C.A., Oppenoorth, W.H., Quik-Schuijt, A.C., Singer, E., Verbraak, A.M.L., & Weterings, A.M. (1998). Inleiding. In A.M. Weterings (Red.), *Pleegzorg in balans. Bestaanszekerheid voor kinderen* (pp. 7-8). Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Bastiaensen, P.A.C.M. (2001). *Belaste pleegouders en verscheurde pleegkinderen? Onderzoek naar de wijze waarop pleegouders de opvoedingssituatie beleven en pleegkinderen de relatie met het pleeggezin en het gezin van oorsprong beleven*. Zundert: Vosselmans.
- Beavers, W.R., & Voeller, M.N. (1983). Family models: Comparing and contrasting the Olson Circumplex Model with the Beavers Systems Model. *Family Process*, 22, 85-97.
- Berrick, J.D. (1997). Assessing quality of care in kinship and foster family care. *Family Relations*, 46, 273-280.
- Bourgeois, C. (2001). *De gezinsstructuur bij pleeggezinnen: de rol van cohesie en hiërarchie*. Ongepubliceerde licentiescriptie, Universiteit Gent.
- Boyle, M.H., & Jones, S.C. (1985). Selecting measures of emotional and behavioural disorders

- of childhood for use in general populations. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 26, 137-159.
- Clark, H.B., Prange, M.E., Lee, B., Boyd, L.A., McDonald, B.A., & Stewart, E.S. (1994). Improving emotional adjustment outcomes for foster children with emotional and behavioral disorders: Early findings from a controlled study on individualized services. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 2, 207-218.
- Cromwell, R.E., Fournier, D.G., & Kvebaek, D.J. (1980). *The Kvebaek Family Sculpture Technique: A diagnostic and research tool*. Jonesboro: Pilgrimage.
- Debry, M. (2001). The FAST at the crossroads of systemic theories. In T.M. Gehring, M. Debry, & P.K. Smith (Eds.), *The Family System Test: Theory and application* (pp. 28-44). Hove: Brunner-Routledge.
- Debry, M., Smith, P.K., & Gehring, T.M. (2001). Conclusions and recommendations. In T.M. Gehring, M. Debry, & P.K. Smith (Eds.), *The Family System Test: Theory and application* (pp. 267-278). Hove: Brunner-Routledge.
- Evans, M.E., Armstrong, M.I., Dollard, N., Kuppinger, A.D., Huz, S., & Wood, V.M. (1994). Development and evaluation of treatment foster care and family-centered intensive case management in New York. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 2, 228-239.
- Everitt, B.S., & Dunn, G. (1991). *Applied multivariate data analysis*. London: Edward Arnold.
- Feldman, S.S., & Gehring, T.M. (1988). Changing perceptions of family cohesion and power across adolescence. *Child Development*, 59, 1034-1045.
- Feldman, S.S., Wentzel, K.R., & Gehring, T.M. (1989). A comparison of the views of mothers, fathers and pre-adolescents about family cohesion and power. *Journal of Family Psychology*, 3, 39-60.
- Gardner, H. (1996). The concept of family: Perceptions of children in family foster care. *Child Welfare*, 75, 161-182.
- Gardner, H. (1998). The concept of family: Perceptions of adults who were in long-term out-of-home care as children. *Child Welfare*, 77, 681-700.
- Gehring, T.M. (1993). *Gezinssysteem-Test. Handleiding*. Lisse: Swets Test Services.
- Gehring, T.M., Debry, M., & Smith, P.K. (2001). Preface. In T.M. Gehring, M. Debry, & P.K. Smith (Eds.), *The Family System Test: Theory and application* (pp. xix-xxii). Hove: Brunner-Routledge.
- Gehring, T.M., & Marti, D. (1993). The Family System Test: Differences in perception of family structures between nonclinical and clinical children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34, 363-377.
- Gehring, T.M., & Marti, D. (2001). Concept and psychometric properties of the FAST. In T.M. Gehring, M. Debry, & P.K. Smith (Eds.), *The Family System Test: Theory and application* (pp. 3-27). Hove: Brunner-Routledge.
- Gehring, T.M., Wentzel, K.R., Feldman, S.S., & Munson, J. (1990). Conflict in families of adolescents: The impact on cohesion and power structures. *Journal of Family Psychology*, 3, 290-309.
- Green, R.G., Harris, R.N. Jr., Forte, J.A., & Robinson, M. (1991). Evaluating Faces III and the Circumplex Model: 2440 families. *Family Process*, 30, 55-73.
- Hellinckx, W., De Munter, A., & Grietens, H. (1991). *Gedrags- en emotionele problemen bij kinderen. Deel I*. Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Hellinckx, W., & Grietens, H. (1994). Competence and behavioral problems in 6- to 12-year-old children in Flanders (Belgium) and Holland: A cross-national comparison. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 2, 130-142.
- Hellinckx, W., Grietens, H., & Geeraert, L. (2001). Huidige en toekomstige ontwikkelingen binnen de bijzondere jeugdbijstand. In F. De Fever, W. Hellinckx, & H. Grietens (Red.), *Handboek Jeugdhulpverlening: een orthopedagogisch perspectief* (pp. 337-373). Leuven: Acco.
- Hochstadt, N.J., Jaudes, P.K., Zimo, D.A., & Schachter, J. (1987). The medical and psychosocial needs of children entering foster care. *Child Abuse & Neglect*, 11, 53-62.
- Johnson, P.R., Yoken, C., & Voss, R. (1996). Plaatsing in een pleeggezin gezien vanuit het perspectief van het kind. *Literatuurselectie Kinderen en Adolescenten*, 3, 86-98.
- Leslie, L.K., Landsverk, J., Ezzet-Lofstrom, R., Tschann, J.M., Slymen, D.J., & Garland A.F. (2000). Children in foster care: Factors influencing outpatient mental health service use. *Child Abuse & Neglect*, 24, 465-476.

- McCubbin, H.I., Cauble, A.E., & Patterson, J.M. (1982). *Family stress, coping and social support*. Springfield/Illinois: Charles C Thomas Publisher.
- McIntyre, A., & Keesler, T.Y. (1986). Psychological disorders among foster children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 15, 297-303.
- Miller, I.W., Ryan, C.E., Keitner, G.I., Bishop, D.S., & Epstein, N.B. (2000). The McMaster approach to families: Theory, assessment, treatment and research. *Journal of Family Therapy*, 22, 168-189.
- Milliken, G.A., & Johnson, D.E. (1984). *Analysis of messy data: Vol. I. Designed experiments*. New York: Van Nostrand Reinhold, Co.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- Minuchin, S., & Fishman, H.C. (1983). *Gezinsstructuur en therapeutische technieken*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Nichols, M. (1984). *Family therapy: Concepts and methods*. New York: Gardner Press.
- Olson, D.H. (1986). Circumplex Model VII: Validation studies & FACES III. *Family Process*, 25, 337-351.
- Reitman, D., Hummel R., Franz, D.Z., & Gross, A.M. (1998). A review of methods and instruments for assessing externalising disorders: Theoretical and practical considerations in rendering a diagnosis. *Clinical Psychology Review*, 18, 555-584.
- Scholte, E.M. (1997). Exploration of criteria for residential and foster care. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 657-666.
- Singer, E. (1998). De bestaans(on)zekerheid van pleegkinderen. In A.M. Weterings (Red.), *Pleegzorg in balans. Bestaanszekerheid voor kinderen* (pp. 49-59). Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Strijker, J., Zandberg, T., & van der Meulen, B.F. (2001). Verschillen tussen netwerkgezinnen en bestandsgezinnen in de pleegzorg. *Pedagogiek*, 3, 214-227.
- Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (1996). *Using multivariate analysis*. New York: McGraw-Hill.
- Taussig, H.N. (2002). Risk behaviors in maltreated youth placed in foster care: A longitudinal study of protective and vulnerability factors. *Child Abuse & Neglect*, 26, 1179-1199.
- Van der Stoep S. (1991). *Pleegouders over hun kinderen*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Verhulst, F.C., Achenbach, T.M., Althaus, M., & Akkerhuis, G.W. (1988). A comparison of syndromes derived from the Child Behavior Checklist for American and Dutch girls aged 6-11 and 12-16. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 29, 879-895.
- Verhulst, F.C., van der Ende, J., & Koot, H.M. (1996). *Handleiding voor de CBCL/4-18*. Rotterdam: Afdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie, Sophia Kinderziekenhuis/Academisch Ziekenhuis Rotterdam/Erasmus Universiteit.
- Vuchinich, S., Ozretich, R.A., Pratt, C.C., & Kneidler, B. (2002). Problem-solving communication in foster families and birth-families. *Child Welfare*, 81, 571-594.
- Weterings, T. (1984). Inleiding: op welke vragen geeft dit boek antwoord? In T. Weterings (Red.), *Opgroeien in een pleeggezin* (pp. xiii-xx). Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Weterings, A.M. (1998). Wat is een pleegkind? In A.M. Weterings (Red.), *Pleegzorg in balans. Bestaanszekerheid voor kinderen* (pp. 9-13). Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Wilson, L., & Conroy, J. (1999). Satisfaction of children in out-of home care. *Child Welfare*, 78, 53-69.